

Ο Σχεδιασμός Σίτισης των Πόλεων: Επιτεύγματα, Δυνατότητες και Προκλήσεις με βάση τις περιπτώσεις Τορόντο και Σαν Φρανσίσκο

Γεωργία Τσεβά, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Ελ. Βενιζέλου 70, 176 76, Καλλιθέα, Ελλάδα,
georgia-tse@hotmail.com

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εισήγησης είναι να καταδείξει τις προκλήσεις και τη δυναμική θεσμοποίησης εναλλακτικών αγρο-τροφικών συστημάτων μέσα από μία συγκριτική ανάλυση του συστήματος σχεδιασμού σίτισης στις πόλεις Τορόντο και Σαν Φρανσίσκο. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρεί να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις αυτές αναγνώρισαν την ανάγκη σχεδιασμού σίτισης, έδρασαν αλλά και ποια είναι τα επιτεύγματα τους. Μία συνοπτική αναφορά στη συζήτηση γύρω από την έννοια της επισιτιστικής ανασφάλειας είναι αναγκαία, αρχικά, για την κατανόηση της στρατηγικής αυτών των πόλεων. Η ανάλυση της στρατηγικής συνδέεται άμεσα με την ανάδειξη των συνθηκών σε αυτές τις πόλεις, των αναγκών των κατοίκων τους καθώς και της φύσης των θεσμικών οργάνων αστικής διακυβέρνησης. Στη συνέχεια, η εισήγηση επιχειρεί να αναζητήσει τα κρίσιμα ζητήματα με τα οποία πρέπει να ασχοληθούν περαιτέρω οι σχεδιαστές πολιτικής σε αυτές τις πόλεις.

Δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι στόχος τη παρούσας εισήγησης δεν είναι να ταυτίσει τις δύο περιπτώσεις αλλά να αναζητήσει τις περαιτέρω δυνατότητες ανάπτυξης της και βιωσιμότητας της στρατηγικής τους στο συνεχώς μεταβαλλόμενο σύγχρονο παγκόσμιο περιβάλλον. Τέλος, γίνεται μια προσπάθεια εξέτασης των όρων υπό τους οποίους χαρακτηριστικά από τις δυο αυτές περιπτώσεις αναπτύσσονται ή μπορούν να αναπτυχθούν για την προσπάθεια δημιουργίας ενός πλάνου σχεδιασμού σίτισης για την Αθήνα.

Λέξεις-κλειδιά: εναλλακτικά αγροτροφικά συστήματα, σχεδιασμός σίτισης, επισιτιστική ανασφάλεια, Τορόντο, Σαν Φρανσίσκο, Αθήνα

Urban Food Planning in Toronto and San Francisco: achievements, dynamics and challenges

Georgia Tseva, Postgraduate Student

Department of Geography, Harokopio University, El. Venizelou 70, 176 76, Kallithea, Greece,
georgia-tse@hotmail.com

Urban food planning had been considered as something of absent or secondary importance for many years due to social, economic and geographical conditions related to the urban-rural division. However, the rapid urbanization, the globalized economy and their consequences have posed problems to the present agro-food system. More specifically, issues such as less agriculture land, poverty, climate changes and dependence to the global industry in relation to the supply, management, marketing, institutionalization and empowerment of the food system has outlined the necessity of changing the political agenda on this matter. Consequently, there is a great concern about the nature of the current crises as well as the formulation of prices at the food sector.

At the same time, the revoked optimism considering food proximity at the developed countries has led to the assumption that change should come from the cities. As a result, the discussion on food security is strongly related to alternative solutions such as the creation of a healthier and sustainable urban environment as well as the formulation of a food planning movement that can push to the promotion of a local cohesive policy. In this view, Toronto and San Francisco are characterized as 'pioneers' since they play a dominant role. Two facts are worth noticing here. The first one is their innovational character as these cities made food

planning a public matter and put it on high priority from the early 90's. The novelties included, besides the agenda setting, were also related to the design and implementation of particular institutions and actions. The second one is related to the open orientation of these cities that were willing to communicate their situation. In distinction, despite the fact that food insecurity has grown to be a serious public matter in Athens since economic crisis occurred it is not quite clear whether this has led to the recognition of the need of a locally institutionalized food planning system beyond the management of crisis' consequences.

The aim of this article is to examine the challenges and the dynamics of institutionalizing alternative agro-food systems by a comparative analysis of the food planning system at the cities of Toronto and San Francisco. More specifically, it attempts to analyze the way in which these cities recognized the need of food planning and what are their achievements. The analysis is strongly related to the study of the cities social environment, citizens' needs as well as the character of the institutions of urban governance. It is emphasized that the aim of this article is not to identify one city with the other but to mark the crucial issues with which the planners should deal with in these cities and to search new possibilities of sustaining their strategy. In conclusion, there is being an attempt to search whether Athens should learn from Toronto and San Francisco paradigms in order to create a cohesive food strategy for Athens.

Keywords: Alternative agro-food systems, food planning, food insecurity, Toronto, San Francisco, Athens

1. Εισαγωγή: Ο σχεδιασμός σίτισης πόλεων

«Σε ολόκληρο τον κόσμο οι πόλεις είναι μπροστά από την ακαδημαϊκή έρευνα» (Sonnino, 2009).

Ο σχεδιασμός σίτισης πόλεων για πολλά χρόνια θεωρούνταν ως κάτι το δευτερεύον ή ακόμη και μη χρειαζόμενο. Αυτό συνέβαινε ακριβώς επειδή υπήρχε η αντίληψη ότι το φαγητό ως αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των ανθρώπων είναι κάτι το αυτονόητο ή «πολύ μεγάλο για να το δούμε» (Steel 2008 όπως βρίσκεται στο Morgan 2009: 347). Παραδοσιακά, η ανωτέρω αντίληψη οφείλεται στο γεγονός ότι το σύστημα τροφής θεωρούνταν αγροτικό ζήτημα (Morgan 2009: 341) και βασίζεται στον αστικό-αγροτικό διαχωρισμό (Sonnino 2009: 428). Ο διαχωρισμός αυτός αν και έχει καθυστερήσει ή και αναβάλει τις δυνατότητες σχεδιασμού οφείλεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές και γεωγραφικές συνθήκες. Η ραγδαία αστικοποίηση, η οποία οδήγησε σε μείωση της αγροτικής γης, αύξηση των αναγκών σε τροφή, συγκρούσεις και αλλαγή των δικτύων με έμφαση στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία (Sonnino 2009: 426) κατέστησε αναγκαία την αλλαγή πολιτικής ατζέντας για τη διαχείριση των παραπάνω ζητημάτων. Την αναγκαιότητα αυτή ενισχύει το γεγονός πως η συσχέτιση καθαυτή δεν είναι κάτι ολότελα καινούριο αλλά έχει γίνει και παλαιότερα σε περιπτώσεις οικονομικής κρίσης και ανασφάλειας. Η νέα γεωγραφική κλίμακα (Jenna Lee 2011: 5), όμως, της αγροτικής παραγωγής άμεσα συσχετισμένη με την παγκοσμιοποιημένη οικονομία φανερώνει τη χρησιμότητα ενός νέου ολοκληρωμένου σχεδιασμού, ο οποίος θα έχει ως κέντρο το αστικό περιβάλλον.

Η φύση, λοιπόν, των σύγχρονων διαδικασιών εμφάνισης κρίσεων, διαμόρφωσης των τιμών, αστικοποίησης, έκφρασης κινηματικών δράσεων και συγκρούσεων καθώς και συνθηκών μειωμένης γεωργικής γης, φτώχειας, εμφάνισης κλιματικών αλλαγών και εξάρτησης από την παγκόσμια βιομηχανία αναφορικά με τον εφοδιασμό, την επικοινωνία, τη δημιουργία φορέων και στελέχωση του συστήματος σίτισης προβληματοποιούν το ίδιο το σύστημα σίτισης (Morgan 2010). Την ίδια στιγμή, η αδυναμία διαχείρισης αυτών των ζητημάτων σε συνδυασμό με τη ματαίωση της αισιοδοξίας την τελευταία δεκαετία ότι το πρόβλημα της πρόσβασης σε φαγητό αφορούσε όλο και λιγότερο ποσοστό του πληθυσμού λόγω του παγκόσμιου αγροτοβιομηχανικού συστήματος που ενσωμάτωνε τα θετικά της εκβιομηχάνισης ενίσχυσε την ανάγκη εναλλακτικών λύσεων αφού έφερε ξανά στο προσκήνιο το πρόβλημα της επισιτιστικής ανασφάλειας (Morgan and Sonnino 2010: 209). Η κλίμακα αναφοράς αυτής της προβληματοποίησης είναι οι πόλεις δηλαδή η αναίρεση του αγροτικού-αστικού διαχωρισμού (Morgan 2010: 347).

Το παραπάνω πλαίσιο αναφορικά με τη σίτιση αυτή καθαυτή μπορεί να οριστεί ως «νέα επισιτιστική εξίσωση» (Morgan and Sonnino 2010: 210) και οδηγεί στη συνειδητοποίηση ότι οι προμήθειες σε τροφή από τις αγροτικές περιοχές ή το εξωτερικό είναι είτε ακατάλληλες, είτε μη αξιόπιστες, είτε μη προσβάσιμες, είτε μη οικονομικές ενώ παράλληλα υπάρχει κενό στη γνώση και κατανόηση των δικτύων παραγωγής και διανομής τροφίμων (Wiskerske 2009). Κατά συνέπεια, η επισιτιστική ανασφάλεια, η καταπολέμηση των διατροφικών ερήμων, η μείωση των διατροφικών μιλιών και η επίτευξη της επισιτιστικής δικαιοσύνης είναι τα βασικά στοιχεία της νέας ατζέντας. Στο κίνημα σχεδιασμού σίτισης (Morgan 2009) προσωποποιείται η νέα αυτή ατζέντα αφού αυτό διατυπώνει ως στόχο τη δημιουργία πιο υγιεινού και βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος καθώς και την προώθηση μιας συγκροτημένης πολιτικής για τη βελτίωση του επιπέδου ζωής των πολιτών όχι μόνο σε οργανωτικό επίπεδο, αν και οι φορείς παίζουν σημαντικό ρόλο, αλλά και στη δράση, στην δυνατότητα αλλαγής και σε ζητήματα δύναμης και εξουσίας (Blay-Palmer 2009; Mah and Thang 2013: 97). Παράλληλα, ενσωματώνει στο σχεδιασμό σίτισης τομείς πέραν της παραγωγής όπως είναι η εστίαση και οι μεταφορές (Pothukuchi 1999: 217). Στην κλίμακα των πόλεων, η σύνδεση του περιβάλλοντος με το σχεδιασμό πολιτικής αναδεικνύει τη συσχέτιση του τεχνητού περιβάλλοντος με προοδευτικά κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και οικονομικούς τύπους (Blay-Palmer 2009: 402), οι οποίοι θα συνδέονται μεταξύ τους αφενός μετατρέποντας σε πόλεις-πρωτοπόρους αυτές που θα μπορέσουν να κάνουν την παραπάνω σύνδεση αφετέρου βελτιώνοντας το επίπεδο ζωής των πολιτών και καταπολεμώντας τις ανισότητες που προκύπτουν από το προηγούμενο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης (Le Blanc 2006).

Μέσο επίτευξης της βιωσιμότητας γίνεται η επαναφορά της αστικής γεωργίας δηλαδή η δημιουργία και στήριξη αγροτών στο αστικό τοπίο καθώς και σημείων πώλησης φαγητού στο δρόμο (Morgan 2009: 344). Κατά συνέπεια, οι πόλεις είναι εκείνοι οι τόποι όπου μπορεί να διαπιστωθεί η ταυτόχρονη ύπαρξη και έλλειψη τροφίμων αλλά και το σημείο εκκίνησης στρατηγικής σχεδιασμού σίτισης.

Η σημασία του ρόλου των τροφίμων, η ανάδειξη της νέα στρατηγικής αλλά κυρίως η ανάγκη πολιτικής αποδοχής από τους φορείς του πολυδιάστατου χαρακτήρα του αγροτροφικού συστήματος αναδεικνύει τη δημιουργία μια νέας κοινότητας σχεδιασμού σίτισης (Morgan 2009: 342) η οποία μπορεί να αποδοθεί σχηματικά ως εξής.

Figure 1 Ο ενοποιημένος και εδαφικός χαρακτήρας της επισιτιστικής διακυβέρνησης, ΠΗΓΗ: Wiskerke 2009: 376.

Η τοποθέτηση των τροφίμων στο κέντρο του σχεδιαγράμματος καταδεικνύει τη σημασία τους όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω. Παράλληλα, η τοποθέτηση των πτυχών της καθημερινής ζωής περιμετρικά των τροφίμων ενισχύει τη σημασία των τροφίμων και την ανάγκη σχεδιασμού σίτισης. Επιπλέον, η τριγωνική τοποθέτηση της τοπικής κυβέρνησης, της κοινωνίας των πολιτών και της αγοράς δείχνει πως όχι μόνο αυτοί οι τρεις φορείς είναι οι βασικοί στο σχεδιασμό σίτισης αλλά πως πρέπει να είναι ισότιμοι δρώντες και να επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν δημιουργώντας νέους στρατηγικούς ρόλους απέναντι στα προβλήματα με στόχο την προάσπιση του κοινωνικού αγαθού (Wiskerke, 2009: 377). Τα βέλη δείχνουν τις κύριες συνδέσεις μεταξύ των φορέων οι οποίες διατυπώνονται συνοπτικά ως εξής. Οι πόλεις και τα προάστια καθίστανται πολιτικοί δρώντες εκφραζόμενες μέσω των δήμων ή τοπικών κυβερνήσεων. Διαμορφώνουν στρατηγική, η οποία εντάσσει την κοινωνία των πολιτών ενώ παράλληλα συμμετέχουν στη διαμόρφωση της αγοράς. Η αγορά με τη σειρά της ενσωματώνει την προσφορά και τη ζήτηση αλλά δεν λειτουργεί ως αυτορρυθμιζόμενη. Το αντίθετο, ελέγχεται από τον δημόσιο φορέα ο οποίος παρεμβαίνει ενώ τα δίκτυα της γίνονται πιο μικρά φέρνοντας πιο κοντά παραγωγούς και καταναλωτές. Τέλος, η κοινωνία των πολιτών σχετίζεται με τους καταναλωτές οι οποίοι συμμετέχουν αφενός στη λήψη αποφάσεων ενώ ερχόμενοι πιο κοντά με τους παραγωγούς είναι σε θέση να ελέγξουν την ποιότητα της παραγωγής και τις τιμές των προϊόντων.

Οι παραπάνω αναφορές γύρω από το σχεδιασμό σίτισης, τον ορισμό των σχετικών εννοιολογικών εργαλείων καθώς και την ανάλυση της ανάδυσης της εναλλακτικής γεωγραφίας σίτισης αποτελούν απαραίτητα στοιχεία για την κατανόηση του σχεδιασμού σίτισης στις πόλεις Τορόντο και Σαν Φρανσίσκο ενώ είναι χαρακτηριστικά της νέας ερευνητικής και πολιτικής ατζέντας πάνω στη λειτουργία των αγρο-τροφικών συστημάτων. Ακολουθεί η παρουσίαση του συγκριτικού πλαισίου ανάλυσης των δύο περιπτώσεων καθώς και η κύρια ανάλυση των μελετών περίπτωσης. Η ανάλυση αυτή δε μπορεί να είναι εξαντλητική και για την ανάγκη των στόχων του άρθρου και της συγκριτικής οπτικής βασίζεται στις συνθήκες των πόλεων, στα βασικά όργανα γύρω από το σχεδιασμό σίτισης, καθώς και τη δράση τους. Η δομή αυτή εξυπηρετεί και την ανάδυση της δυναμικής εξέλιξης του σχεδιασμού σίτισης στην περίπτωση της Αθήνας.

2. Οι πόλεις Τορόντο και Σαν Φρανσίσκο ως μελέτες περίπτωσης

Οι δύο αυτές πόλεις παρά το γεγονός ότι δεν αποτελούν τα πρώτα παραδείγματα σχεδιασμού σίτισης μπορούν να χαρακτηριστούν ως πρωτοπόρες πόλεις (Morgan and Sonnino 2010: 209; Skordili 2013: 137) κατά κύριο λόγο στην Αμερική αλλά και ευρύτερα. Η καινοτομία τους σχετίζεται με το ότι επικεντρώνονται στη δημιουργία μιας νέας, με αξιώσεις ατζέντας που στοχεύει στη βιωσιμότητα των πόλεων καθώς και της ενδοχώρας τους (Skordili, 2013: 137).

Πιο συγκεκριμένα, οι φορείς της πόλης κατανοούν το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και θέτουν ως στόχο την προσαρμοστικότητα. Συμβάλλουν, συνεπώς, στην προώθηση νέων προβλημάτων τα οποία οργανώνονται κάτω από θεματικές και εντάσσονται στο δημόσιο διάλογο. Παράλληλα, για την προώθηση των νέων θεμάτων αναζητούνται νέες πολιτικές συμμαχίες.

Δεύτερον, η παραπάνω διαδικασία δε λειτουργεί αντιδραστικά στα προβλήματα και τις πιέσεις αλλά επιδιώκει τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης και μακροχρόνιας στρατηγικής, η οποία θα μπορεί στο μέλλον να λειτουργεί προληπτικά (Pothukuchi and Kaufman 1999: 219; Morgan 2009: 344).

Καταληκτικά, είναι σημαντικό πως παρά τις διαφορές τους, οι δύο αυτές πόλεις χαρακτηρίζονται από ανοιχτό προσανατολισμό, επιδιώκουν δηλαδή να εντάξουν δημοκρατικές διαδικασίες στο σχεδιασμό (Morgan, 2009: 342) και να επικοινωνήσουν τη στρατηγική τους και με άλλες πόλεις. Αυτό τους επιτρέπει να παίρνουν παραδείγματα από άλλες πόλεις (Mah and Thang, 2013: 100) σε κρίσιμες χρονικές στιγμές αντιλαμβανόμενες τη

συγκυρία και μη επαφιόμενες στις καινοτομίες τους. Τα ζητήματα αυτά θα αναλυθούν παρακάτω μελετώντας εκτενέστερα τη στρατηγική των δύο πόλεων.

3. Η περίπτωση του Τορόντο

Το Toronto είναι η πολυπληθέστερη πόλη του Καναδά με πληθυσμό 2.615.060 κατοίκους και ανήκει στην περιφέρεια του Ontario. Λόγω της πράσινης ζώνης περιλαμβάνει την ποιοτικότερη αγροτική γη της χώρας.

Το Toronto είναι εθνοτικά διαφοροποιημένο (City of Toronto 2006; Lister 2005: 155) ενώ οι διαφορετικές εθνοτικές ομάδες τείνουν να συγκεντρώνονται στις εσωτερικές προαστικές περιοχές και αντιμετωπίζουν την έλλειψη κοινωνικών υπηρεσιών και δικτύων μεταφοράς (Fridman and Lenders 2013: 545) καθώς και σημαντικά ποσοστά φτώχειας (Mah and Thang 2013: 99).

Ο τομέας των τροφίμων είναι σημαντικός για την οικονομία της πόλης ενώ αντικατοπτρίζει τον παραπάνω συνδυασμό οργάνωσης. Η εκβιομηχάνιση της οικονομικής δραστηριότητας που σχετίζεται με τη σίτιση του νότιου Ontario τις τελευταίες δεκαετίες (Fridman and Lenders 2013: 545) οδήγησε στην αναγνώριση της σημασίας των τροφίμων για τη ζωή της πόλης. Η πρώτη σημαντική ενέργεια που συνετέλεσε στη δημιουργία συγκροτημένης πολιτικής γύρω από τη σίτιση ήταν η ίδρυση του Toronto Food Policy Council (TFPC) το 1991 ως επιτροπή του Τμήματος Υγείας του Δήμου και ως 'φυσική' συνέπεια των κινημάτων για υγιείς πόλεις τις δεκαετίες του 1960 και 1970 (Blay-Palmer 2009: 403). Ο στόχος ήταν να λειτουργήσει συμβουλευτικά σχετικά με τις πολιτικές για σίτιση και να προωθήσει πολιτικές και δράσεις για υγιεινή, βιώσιμη και ισότιμη πρόσβαση στην τροφή (Fridman and Lenders 2013: 546). Η ένταξη του στο τμήμα Υγείας αντικατοπτρίζει και την ποιοτική σημασία που δίνεται στο φαγητό από εδώ και πέρα (Mah and Thang 2013: 97) ενώ η οργανωτική του δομή αποτελεί καινοτομία καθώς συγκεντρώνει ένα πλήθος φορέων (Sonnino 2009: 433).

Απώτεροι στόχοι της δράσης του ορίζονται η επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης, της επισιτιστικής ασφάλειας και της βιωσιμότητας (Fridman and Lenders 2013: 546). Για το λόγο αυτό δραστηριοποιείται σε πολλούς τομείς όπως στην καταπολέμηση της φτώχειας και της πείνας, στην προάσπιση της δημόσιας υγείας, στην ανάπτυξη της αγροτικής γης και την οικονομική ανάπτυξη, στο χωρικό προγραμματισμό, στην προάσπιση της αστικής γεωργίας και στη διαχείριση αποβλήτων. Οι τρόποι δραστηριοποίησης οργανώνονται γύρω από την επικοινωνία, την ενημέρωση, την εκπαίδευση και την αναζήτηση πόρων (Blay-Palmer 2009: 404, 406).

Πραγματολογικά αυτό επιτυγχάνεται μέσω της δημοσίευσης εκθέσεων και της δραστηριοποίησης κυρίως σε επίπεδο κοινότητας. Μερικές από τις σημαντικότερες δράσεις του Συμβουλίου αποτελούν τα προγράμματα σίτισης και η δημιουργία πράσινων χώρων σε σχολεία, η προώθηση κοινοτικών πάρκων και κοινοτικής κουζίνας, οι οποίες βέβαια είχαν σημαντική παρουσία στην πόλη από τη δεκαετία του 1980 (Fridman and Lenders 2013: 547), οι εκδηλώσεις δημόσιου θηλασμού, η αύξηση πρασίνου, ο έλεγχος ποιότητας αγοράς, η προώθηση σημείων πώλησης φαγητού και η ενίσχυση της έρευνας και της απασχόλησης (City of Toronto 2011) ενώ παγκόσμια πρωτοτυπία του Toronto είναι η δημιουργία των Sky Gardens.

Παρά το γεγονός πως η ένταξη της συμβολής του TFPC στο Official Plan της πόλης το 2001 (βλέπε ενδεικτικά Roberts 2001; TFPC 1999; TFPC 2000; Wekerle 2004: 384) υπήρξε μικρή η συνεχώς εντεινόμενη δράση του TFPC υπήρξε εν πολλοίς επιτυχημένη καθώς οδήγησε στην αναγνώριση της ανάγκης επισιτιστικής ασφάλειας από το δημοτικό συμβούλιο με την δημοσίευση του Food Charter (2001) για την οργάνωση της πρόσβασης στο φαγητό και τη συνεργασία των φορέων αλλά και την ωφέλεια όλων των αυτών που ζουν, εργάζονται ή επισκέπτονται την πόλη κάτω από μία ολιστική αλλά και ενωτική προσέγγιση του τοπικού με το περιφερειακό (Blay-Palmer 2009: 407; Wekerle 2004: 384).

Συμπερασματικά, το TFPC είχε ως στόχο την αλληλεπίδραση δράσεων από τα κάτω που στοχεύουν στη βιωσιμότητα μέσω της επίτευξης τοπικής παραγωγής, ανάπτυξης δικτύων ανάμεσα σε παραγωγούς και καταναλωτές, προσφοράς εκπαίδευσης και ενημέρωσης και κάλυψης επισιτιστικών αναγκών, πολιτικών από τα πάνω με στόχο την προώθηση των κοινωνικών αιτημάτων, την ευαισθητοποίηση του δημοτικού συμβουλίου και το σχεδιασμό

καθώς και την ενίσχυση οργανωμένων κινημάτων για επισιτιστική δικαιοσύνη (Wekerle 2004: 384).

Το TFPC αντιμετώπισε συγκεκριμένα προβλήματα με τα μέσα που είχε διαθέσιμα δημιουργώντας καινοτόμες λύσεις που συνδύαζαν το χωρικό, το οικονομικό και το κοινωνικό στοιχείο και συνεργαζόμενο με άλλους φορείς και τους πολίτες συνέβαλε στην κατασκευή νέων τόπων (Blay-Palmer 2009: 413) για τη σίτιση αλλά και πέρα από αυτή. Η δράση του TFPC δημιούργησε και προκλήσεις για τα ίδια τα δημοτικά όργανα στο πλαίσιο του συγκερασμού των πόλων από τα κάτω και από τα πάνω και τη δυναμική του τοπικού (Wekerle 2004: 385).

Παρά τα σημαντικά επιτεύγματα και την ισχυρή παρουσία του Συμβουλίου στον τομέα της σίτισης, υπήρχαν ακόμη αρκετά προβλήματα προς επίλυση που κι αυτά είχαν τις ίδιες αναφορές με την ανάγκη δημιουργίας του TFPC. Πιο συγκεκριμένα υπήρχε έντονο το φαινόμενο των διατροφικών ερήμων και της επισιτιστικής ανασφάλειας όπως αυτά ορίστηκαν παραπάνω.

Η ύπαρξη των διατροφικών ερήμων, λοιπόν, σχετίστηκε κυρίως με την εθνοτική διαφοροποίηση της πόλης. Στο ίδιο πλαίσιο, παρατηρήθηκε έντονη επισιτιστική ανασφάλεια και διαπιστώθηκε η ανάγκη ενεργοποίησης των τοπικών κοινοτήτων αλλά και η επικοινωνία της πόλης με την περιφέρεια και κυρίως το περιβάλλον αγροτικό τοπίο της πράσινης ζώνης (Lister 2007).

Ο τομέας Υγείας του δήμου και το TFPC αναγνωρίζοντας τις παραπάνω προκλήσεις λειτούργησαν προς την κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για τη σίτιση. Η προσπάθεια αυτή οδήγησε στην έκδοση του “Cultivating Food Connections” και στην δημιουργία του Toronto Food Strategy (TFS) (Fridman and Lenders 2013: 544; TPH 2010) το 2007. Στη δημιουργία του φαίνεται να συνέβαλαν εξελίξεις στο σχεδιασμό σίτισης στην πόλη του Λονδίνου γύρω από την έννοια της βιωσιμότητας (Mah and Thang 2013: 100) καθώς επίσης λήφθηκαν υπόψη οι απόψεις ομάδων πολιτών (Mah and Thang 2013: 102)..

Το TFS υιοθετεί τους στόχους του TFPC (Toronto Public Health 2010) όπως αυτοί αναλύθηκαν παραπάνω. Αυτό που αλλάζει είναι η αναγνώριση της σημασίας όλων των στόχων, τους γεγονότος ότι είναι αλληλένδετοι και είναι αναγκαία η οργάνωση τους γύρω από μία ενιαία στρατηγική (βλέπε Mah and Thang 2013; Fridman and Lenders 2013: 553) με στόχο την εύρυθμη λειτουργία της πόλης (Mah and Thang 2013: 100).

Στο σχέδιο περιλαμβάνονται καινοτομίες που συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση όπως σημεία πώλησης φαγητού, η χαρτογράφηση των σημείων πρόσβασης καθώς και η συμβουλευτική ειδικών στα καταστήματα εστίασης που αποτέλεσε και τη δημιουργία μιας νέας κατηγορίας απασχόλησης (Mah and Thang 2013: 103). Παράλληλα, υποστηρίζονται οι προαναφερθείσες δράσεις του TFPC.

Είναι σημαντικό πως το TFPC δεν προσπαθεί να ελέγξει μονόπλευρα το σχεδιασμό της νέας στρατηγικής (Fridman and Lenders 2013: 545) κι αυτό γιατί αξιολογήθηκε ότι προηγείται η ανάγκη οριζόντιου μανάτζμεντ υπό το πρίσμα του TFS για την επίτευξη των στόχων (Fridman and Lenders 2013: 546). Η ύπαρξη προκλήσεων παραμένει βέβαια ισχυρή. Η πρόσβαση στο φαγητό και η σημασία της συνεχίζουν να είναι ζητήματα. Επιπλέον το TFS δεν έχει αποκτήσει καθολική αποδοχή στο δήμο στοιχείο που επηρεάζει τη χρηματοδοτική του ικανότητα και την πολιτική του ισχύ (Mah and Thang 2013: 103).

4. Η περίπτωση του Σαν Φρανσίσκο

Το Σαν Φρανσίσκο είναι επίσης μια πόλη με πολύ έντονη εθνοτική διαφοροποίηση, αφού περιλαμβάνει μεγάλα ποσοστά κατοίκων από την Ασία και τη Λατινική Αμερική. Ο πληθυσμός του δήμου της πόλης ξεπερνάει τις 800.000 και λαμβάνοντας υπόψη ολόκληρο το πολεοδομικό συγκρότημα είναι περίπου 4,3 εκατομμύρια (Bay Area Census 2010).

Παρόλο που το Σαν Φρανσίσκο δεν είναι η μόνη πόλη των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής που χρησιμοποιεί ένα πλάνο σίτισης, είναι όμως η πόλη που έχει ανακοινώσει την πιο φιλόδοξη ίσως βιώσιμη επισιτιστική στρατηγική στη Βόρεια Αμερική (Morgan και Sonnino 2010 όπως βρίσκεται στο Morgan 2010: 344). Παράλληλα, η American Planning Association (APA) είναι ο μη κερδοσκοπικός εκπαιδευτικός οργανισμός ο οποίος, έχοντας ως βάση τη συνεργασία όλων των φορέων, των επιχειρήσεων και των πολιτών, πραγματοποιεί το

σχεδιασμό για να βελτιωθεί η ευημερία των ανθρώπων σε όλα τα επίπεδα (APA 2012). Επιπλέον, μέσω της APA επιδιώκεται επικοινωνία με άλλες περιοχές των ΗΠΑ στον τομέα της σίτισης.

Η πρώτη φορά που αναφέρθηκε η ανάγκη για τη βελτίωση της σίτισης στο Σαν Φρανσίσκο ήταν το 1997 στο σχέδιο βιωσιμότητας της πόλης, στο κεφάλαιο σχετικά με τα τρόφιμα και τη γεωργία (City of San Francisco). Στη συνέχεια, και πιο συγκεκριμένα το 2002, δημιουργήθηκε το San Francisco Food Systems, το οποίο υποστηρίζεται από το San Francisco Department of Public Health και το Environmental Health Section στο πλαίσιο της δημοσιονομικής χορηγίας του San Francisco Foundation Community Initiative Funds. Το San Francisco Food Systems αναπτύχθηκε με τη συνεργασία του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα με σκοπό να αξιολογηθούν και να αντιμετωπιστούν τα αίτια της πείνας στην περιοχή, η επισιτιστική ανασφάλεια, η παχυσαρκία και άλλα θέματα που σχετίζονται με τα τρόφιμα (San Francisco Food Alliance 2005). Η σύνδεση του με τον τομέα της υγείας είναι πολύ σημαντική για την ένταξη του ρόλου των τροφίμων στον καθορισμό ατζέντας της πόλης.

Το 2005 με το San Francisco Collaborative Food System Assessment υπήρξε μια γενικότερη επισκόπηση του συστήματος σίτισης του Σαν Φρανσίσκο, με σκοπό τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα του συστήματος αυτού, την πρόσβαση από όλους τους κατοίκους σε οικονομικά προσιτά και θρεπτικά τρόφιμα, με ταυτόχρονη προσοχή στη δημόσια υγεία, την κοινωνική δικαιοσύνη, την οικονομική σταθερότητα και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις (San Francisco Food Alliance, 2005). Θεωρήθηκε αναγκαίο να συνδεθούν όλοι οι τομείς που σχετίζονται με τα τρόφιμα για να μπορέσουν οι πόροι μιας περιοχής να καλύψουν τις τοπικές ανάγκες σίτισης, χωρίς να καταναλώνεται μεγάλη ενέργεια, ώστε να υπάρχουν όσο το δυνατόν μικρότερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις (Pothukuchi 2010: 357-358).

Το 2008 το San Francisco Department of Public Health στο DPH Annual Report FY 2008-2009 έθεσε ως στόχο την καλύτερη ενημέρωση των κατοίκων της πόλης για ό,τι αφορά τα τρόφιμα. Αυτός ο στόχος για να πραγματοποιηθεί απαιτούσε μια σειρά από μέτρα, όπως την αναγραφή στις ετικέτες των τροφίμων κάθε είδους λιπαρών ουσιών, το χρονικό διάστημα που βρίσκονταν αποθηκευμένα και να περιέχονται όλες οι διατροφικές πληροφορίες του περιεχομένου (San Francisco Department of Public Health 2009). Επίσης, επανέρχεται η σύνδεση της σίτισης με την υγεία και ένας ακόμα στόχος γίνεται η παροχή ποιοτικών σχολικών γευμάτων (San Francisco Department of Public Health 2009).

Την ίδια χρονιά το διεθνές κίνημα Slow Food διοργάνωσε στο Σαν Φρανσίσκο μια εκδήλωση για την ενημέρωση των ανθρώπων σχετικά με τα τρόφιμα, το Slow Food Nation. Σκοπός της Slow Food είναι η διατήρηση της παραδοσιακής και τοπικής κουζίνας και η ενθάρρυνση της παραγωγής σε τοπικό επίπεδο. Έτσι το Σαν Φρανσίσκο αρχίζει να θεωρείται πρωτοπόρος πόλη συνδυάζοντας πολιτικές από τα πάνω, συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών και πολιτικοποίηση του ζητήματος των τροφίμων καθώς στις 9 Ιουλίου του 2009 υπήρξε πολιτική δέσμευση για μια ολοκληρωμένη στρατηγική τροφίμων (Morgan και Sonnino, 2010: 211). Το ζήτημα των τροφίμων έκτοτε αρχίζει να είναι από τα κυρίαρχα στην ατζέντα της πόλης.

Μια σημαντική δράση που έλαβε χώρα στην πόλη του Σαν Φρανσίσκο ήταν η βελτίωση των σχολικών γευμάτων, η οποία σχεδιάστηκε ώστε να πληροί τα διατροφικά, δημοσιονομικά και περιβαλλοντικά κριτήρια. Η βελτίωση των σχολικών γευμάτων είναι το μεγαλύτερο πρόγραμμα δημόσιας σίτισης στο Σαν Φρανσίσκο με περίπου 31.000 γεύματα να σερβίρονται καθημερινά στους μαθητές (San Francisco Department of Public Health 2009). Επίσης, σημαντική δράση είναι η ενημέρωση των κατοίκων για την επέκταση της αστικής γεωργίας (SPUR 2012). Σύμφωνα με τη μη κερδοσκοπική οργάνωση SPUR, η οποία προωθεί το σχεδιασμό και την ορθή διακυβέρνηση στην περιοχή του Σαν Φρανσίσκο, ενώ παράλληλα βοηθάει στην εύρεση λύσεων στα ζητήματα της αστικής πολιτικής, το 2012 υπήρχαν περίπου 100 χώροι αστικής γεωργίας χωρίς να περιλαμβάνονται οι σχολικοί κήποι. Η πλειοψηφία τους ανήκει στη δημόσια γη, αλλά υπάρχουν και μερικές εκτάσεις που ανήκουν σε ιδιώτες. Η σχετική δράση έχει να κάνει με την πρωτοβουλία εξάπλωσης της αστικής γεωργίας ώστε οι επωφελούμενοι να είναι περισσότεροι.

Η διανομή φαγητού σε άστεγους και ηλικιωμένους με τη βοήθεια κουπονιών είναι μία ακόμα σημαντική δράση. Τα περισσότερα καταστήματα που δέχονται τα κουπόνια βρίσκονται στις πιο φτωχές γειτονιές του Σαν Φρανσίσκο, με εξαίρεση την περιοχή Bayview στα Νοτιοανατολικά, στην οποία παρά το μεγάλο αριθμό κατοίκων που δικαιούνται κουπόνια φαγητού είναι πολύ λίγα τα καταστήματα εξυπηρέτησής τους (San Francisco Food Alliance, 2005).

Τέλος, μια ακόμα κίνηση για την καλύτερη πρόσβαση όλων των κατοίκων σε τρόφιμα είναι οι Αγορές Αγροτών (Farmers Markets), που λαμβάνουν χώρα σε πολλά σημεία της πόλης του Σαν Φρανσίσκο, προσφέροντας φρέσκα και οικονομικά προσιτά προϊόντα (City of San Francisco).

Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Σαν Φρανσίσκο (City of San Francisco) το πλάνο σίτισης στην πόλη δεν έχει να κάνει μόνο με την παραγωγή των τροφίμων. Είναι ένα ολοκληρωμένο πλάνο που αφορά επίσης και τη μεταποίησή τους, τη διανομή, την κατανάλωση, αλλά και την εκμετάλλευση των υπολειμμάτων ώστε να χρησιμοποιηθούν ως λίπασμα για την παραγωγή. Επιπλέον, το πλάνο είναι σημαντικό και λόγω της δραστηριοποίησης που επιφέρει, της οικολογικής ευαισθητοποίησης, αλλά και λόγω της οργανωτικής του δυναμικής προς ένα ολοκληρωμένο θεματικά σχεδιασμό.

Αυτό όμως που κατέχει κυρίαρχο ρόλο είναι η επαφή των φορέων με την κοινότητα για να εξασφαλιστούν πιο ενεργητικές πολιτικές και να επιλυθούν προβλήματα επισιτιστικής ασφάλειας (Short et al, 2007). Για το θέμα της επισιτιστικής ασφάλειας στο Σαν Φρανσίσκο οι Short, Guthman και Raskin (2007) πραγματοποίησαν μια έρευνα σε περιοχές της πόλης που χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη σημαντικού αριθμού μεταναστών και χαμηλότερων οικονομικά στρωμάτων. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι στις περιοχές αυτές υπάρχει μικρός αριθμός καταστημάτων πώλησης τροφίμων, ωστόσο τα προϊόντα τους χαρακτηρίζονται από σχετικά καλή ποιότητα διότι ο στόχος των πωλητών είναι να δημιουργήσουν καλές σχέσεις και να κρατήσουν τους πελάτες της γειτονιάς, ενώ και οι τιμές τους είναι προσιτές λόγω του ότι βρίσκονται σε περιοχές που κατοικούν κυρίως φτωχοί (Short et al. 2007).

Η ενίσχυση της προσφοράς, λοιπόν, κατέχει κυρίαρχο ρόλο (Short et al. 2007) χωρίς να αγνοείται η θεωρητική συζήτηση σχετικά με τους κινδύνους κοινωνικού και οικονομικού αποκλεισμού (Short et al. 2007: 362). Σε αυτό το ζήτημα σημαντικό ρόλο εμφανίζεται να παίζει η APA, η ατζέντα της οποίας περιλαμβάνει τη συμμετοχή όλων των φορέων ακόμη και της βιομηχανίας τροφίμων καθώς και την πολιτική πρωτοβουλία η οποία οφείλει να ξεκινάει από το αστικό περιβάλλον (Pothisuchi 2009: 358). Αυτό συμβαίνει γιατί ο σχεδιασμός οφείλει να είναι συγκεκριμένος να σχετίζεται με όλα τα στάδια του κύκλου τροφίμων από την παραγωγή ως την απόρριψη καθώς και με το σχεδιασμό χώρου σε έναν τομέα όπου αλληλεπιδρά με αντικρουόμενα κοινωνικά αιτήματα και συνεργασίες (ibid: 365; San Francisco 2013) κάτω από την ομπρέλα ενός νέου food Policy Council (Newsom 2009).

5. Η περίπτωση της Αθήνας

Οι πρώτες προσπάθειες σχεδιασμού σίτισης στην Αθήνα είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης αναφορικά με την απασχόληση, το κόστος ζωής και το επίπεδο διαβίωσης. Από το 2008 υπάρχει πρόγραμμα εθνικής διατροφικής πολιτικής στο πλαίσιο της πολιτικής για την υγεία (Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2008) το οποίο, όμως δε φαίνεται να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις με τις οποίες οι ελληνικές πόλεις έρχονται αντιμέτωπες. Οι προκλήσεις αυτές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με όλα τα στάδια του αγρο-τροφικού μοντέλου και ενσαρκώνονται κυρίως στην κρίση των μικρών καταστημάτων της γειτονιάς (Skordili 2013).

Ο Δήμος Αθηναίων αντιμετωπίζει το ζήτημα της σίτισης στο πλαίσιο των δράσεων κοινωνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση της κρίσης με κύριο άξονα τη φτώχεια, όμως, και όχι την υγεία. Αυτό το στοιχείο σχετίζεται με τις επιμέρους ανάγκες των πολιτών αλλά λειτουργεί ανασταλτικά στη δημιουργία συγκροτημένης πολιτικής λόγω ιδεολογικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων αλλά και δομών που δημιουργήθηκαν κάτω από διαφορετικές

συνθήκες και δε μπορούν να αντιμετωπίσουν το βάρος των ευθυνών που τους αποδίδεται χωρίς εξωτερική βοήθεια.

Ο Δήμος Αθηναίων έχει δομή σίτισης αστέγων υπό την επίβλεψη του ΚΥΑΔΑ από το 1997 το οποίο παρέχει μερίδες φαγητού σε άπορους και αστέγους Έλληνες κι αλλοδαπούς με τη βοήθεια της ΜΚΟ Αποστολή της Ιεράς Αρχιεπισκοπής. Από το 2007 λειτουργεί και κοινωνικό παντοπωλείο βασικός χορηγός του οποίου είναι η Carrefour και το οποίο προσφέρει είδη πρώτης ανάγκης αλλά και σταθμό τροφίμων τα οποία όμως εξαρτώνται από ιδιωτικές χορηγίες και εξυπηρετούν ένα μικρό αριθμό πολιτών. Παράλληλα με τα χρόνια έχουν αναπτυχθεί κι άλλες πρωτοβουλίες με κοινωνικό προσανατολισμό π.χ. Κοινωνικό Εστιατόριο, Κοινωνικό Φαρμακείο, Βοήθεια στο Σπίτι που λειτουργούν συμπληρωματικά. Στον δήμο λειτουργεί επίσης, δημοτικός λαχανόκηπος για τους εργαζόμενους του που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα καθώς και κόμβος αλληλοβοήθειας πολιτών, ο οποίος προσφέρει βοήθεια σε άτομα στο πλαίσιο προσπάθειας δημιουργίας μια συγκροτημένης κοινωνική πρόνοιας. Ο δήμος συνεργάζεται με ιδιώτες όπως επιχειρήσεις και ΜΜΕ, με ΜΚΟ, επωφελείται από ευρωπαϊκά προγράμματα και χρηματοδοτήσεις και κινητοποιεί όσους θέλουν να προσφέρουν (Δήμος Αθηναίων). Ο Δήμος Αθηναίων συνεργάζεται με άλλους δήμους προς τη δημιουργία κοινής ατζέντας για το ζήτημα. Συγκεκριμένα, εδώ διατυπώνεται και η σημασία των θεσμών για την εφαρμογή μέτρων, η ανάγκη διαφάνειας καθώς και η σύγκρουση με την κεντρική πολιτική καθώς οι δήμοι επιβαρύνονται με όλο και περισσότερες ευθύνες (*Καθημερινή*, 7/11/2013).

Η δημιουργία του πλάνου σίτισης σχετίζεται κατά κύριο λόγο με το ζήτημα της αντιμετώπισης της φτώχειας σε αρκετά επίπεδα όπως στον καταναλωτή που πλήττεται αλλά και τον παραγωγό. Οι σχετικές πρωτοβουλίες προέρχονται και από δήμους για την οργάνωση αστικής γεωργίας, και από καταναλωτές για τη μείωση των τιμών αλλά και από παραγωγούς για την αλλαγή του δικτύου πώλησης. Το γεγονός ότι η πρωτοβουλία έχει να κάνει με τα αυξημένα επίπεδα φτώχειας σχετίζεται και με την έκφραση του αιτήματος της αλληλεγγύης ανάμεσα στις γειτονιές. Διακρίνεται, όμως από αποσπασματικότητα και έλλειψη δημοκρατίας (Skordili 2013). Παρ' όλα, αυτά το φαγητό δε φαίνεται να είναι στο προσκήνιο καθαυτό. Ο θετικός χαρακτήρας των πρωτοβουλιών από το δήμο όπως είναι η π.χ. η ενημέρωση μαθητών υποσκελίζεται από τον περιορισμένο αριθμό δράσεων. Η δράση Συν Αθηνά, η οποία πάντως φιλοξενεί και άλλου είδους κοινωφελείς πρωτοβουλίες σε συνεργασία με μία πληθώρα ομάδων πολιτών απλά στηρίζει το έργο του και δε λειτουργεί ενεργητικά ως προς αυτή της κατεύθυνση ενώ υπάρχουν δράσεις που δε στηρίζονται ή δε συνεργάζονται με το δήμο για λόγους που αξίζουν ξεχωριστής ανάλυσης.

Προκλήσεις για το δήμο στο πλαίσιο της διαχείρισης κρίσης είναι να αναπτυχθούν οι δομές του ώστε να περιλαμβάνουν μεγαλύτερο αριθμό ωφελομένων και γεωγραφικά. Πέραν τούτου ο Δήμος εισάγει καινοτομίες από το εξωτερικό όπως η κομποστοποίηση αλλά κάθε τέτοια δράση ανήκει σε διαφορετικό κομμάτι πολιτικής και δεν ενοποιείται κάτω από το ζήτημα του φαγητού. Με αυτό σχετίζονται και οι έντονες διαφωνίες μέσα στο δήμο για το ότι το πλαίσιο συνεργασιών με ιδιώτες διαπνέεται από φιλανθρωπική αντίληψη και δεν ενδυναμώνει τη κοινωνία των πολιτών. Η ενδυνάμωση αυτή διατυπώνεται ότι μπορεί να γίνει με την εισαγωγή του ρόλου κινημάτων καταναλωτών και παραγωγών σε συνδυασμό με τη συνεργασία της αναπτυξιακής εταιρεία του δήμου (Ανοιχτή Πόλη, 2014).

6. Συμπεράσματα

Αναφορικά με το Τορόντο είδαμε ότι η εθνοτική διαφοροποίηση, η αύξηση του πληθυσμού, η σημασία των τροφίμων για την οικονομία της πόλης οδήγησε από νωρίς στην αναγνώριση του πλαισίου αυτού και στη δράση ενός ανεξάρτητου Συμβουλίου (TFPC) που όχι μόνο θα προωθούσε τα σχετικά ζητήματα με άξονα τη δημόσια υγεία αλλά θα προσπαθούσε να τα εναρμονίσει με τους στόχους κοινωνικής βιωσιμότητας του δήμου. Επιπλέον, η μη επανάπαυση στα επιτεύγματα και η ύπαρξη συνεχώς αναδυόμενων προκλήσεων οδήγησε στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής η οποία θα μπορεί να δρα προληπτικά.

Παρομοίως, το πλάνο σίτισης στην πόλη του Σαν Φρανσίσκο είναι ένα πολύ φιλόδοξο σχέδιο, που δεν εστιάζει σε έναν μόνο τομέα. Πρόκειται για ένα ολοκληρωμένο

πλάνο που βασίζεται στην ευρεία συνεργασία όλων των φορέων, τοπικών επιχειρήσεων, ακόμα και κατοίκων, ούτως ώστε να επιτευχθεί η πρόσβαση όλων των ανθρώπων που ζουν στην πόλη σε θρεπτικά και υγιεινά τρόφιμα, η μικρότερη απόσταση μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών, η εξοικονόμηση ενέργειας, η μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και η ενίσχυση των συνδέσεων μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών.

Τα συμπεράσματα αυτά καθώς και το γεγονός ότι το επισιτιστικό πρόβλημα είναι σημαντικό σε παγκόσμιο επίπεδο μας επιτρέπουν να κλείσουμε με κάποιους προβληματισμούς - επισημάνσεις. Οι φορείς των δύο αυτών πόλεων φαίνεται πρώτα από όλα να κατανοούν τις συνθήκες που συνδέονται με το επισιτιστικό πρόβλημα και να επικεντρώνονται σε αυτές. Παράλληλα, προωθούν την επικοινωνία με την περιφέρεια τους αλλά και με άλλες πόλεις με όχι απαραίτητα την ίδια δυναμική αλλά στο ύψος μίας συγκριτικής προσέγγισης. Η παρατήρηση αυτή μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε την ανάδυση μιας νέας σχέσης ανάμεσα στο τοπικό και το παγκόσμιο με περισσότερες κοινωνικές αναφορές όπου οι πόλεις θα οδηγούν το δρόμο.

Η Αθήνα από την άλλη αναγκάστηκε να αναλάβει πρωτοβουλίες κοινωνικής πολιτικής για να καλυφθούν αδυναμίες του εθνικού κράτους που αναδύθηκαν μετά την κρίση. Έχει κάνει σημαντικά βήματα αναφορικά με τη δημιουργία δικτύων βοήθειας και έχει προσαρμόσει τις δράσεις της στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κρίσης. Έχει υιοθετήσει πολλά στοιχεία των 'πρωτοπόρων' πόλεων συμπεριλαμβανομένου της επικοινωνίας αλλά της λείπει η ολιστική προσέγγιση που θα μπορούσε να δώσει συνέχεια στα εγχειρήματα. Οι προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει σχετίζονται με τις πολιτικές προτεραιότητες που έχει θέσει στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας δηλαδή της προσπάθειας διαμόρφωσης της σύγχρονης βιομηχανίας τροφίμων και όχι την εξάλειψη της, με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών καθώς και με την αποσπασματικότητα των δράσεων που σχετίζονται με τη σίτιση. Σημαντικό πρόβλημα αποτελεί και η απλοϊκή πρόσληψη του προγράμματος σίτισης ως παροχή φαγητού. Μπορούμε να πούμε επιπλέον πως η επικοινωνία αυτή αν συνδεθεί με την επίτευξη των εσωτερικών στόχων δηλαδή με τον ολοκληρωμένο προσανατολισμό του σχεδιασμού μπορεί να καταστήσει τις δύο αυτές πόλεις παραδείγματα προς μίμηση κυρίως ως προς την κατανόηση της σημασίας των τοπικών δυναμικών.

Ολοκληρώνοντας, η δημιουργία πολιτικής ατζέντας για τα τρόφιμα υπήρξε σημαντικό βήμα όμως δε μπορεί να μείνει εκεί, όπως αναδεικνύεται από τη καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Κρίσιμα ζητήματα, συνεπώς, με τα οποία πρέπει να ασχοληθούν περαιτέρω οι σχεδιαστές πολιτικής σε αυτές τις πόλεις αλλά και ευρύτερα συνεχίζουν να είναι η ευέλικτη θεματική επικοινωνία μεταξύ σίτισης και άλλων οικονομικών και κοινωνικών τομέων, η χωρική επικοινωνία καθώς και η μετατροπή ατζέντας σε δράση.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- American Planning Association (2012), "Planning for Food Access and Community-Based Food Systems: A National Scan and Evaluation of Local Comprehensive and Sustainability Plans", [pdf] διαθέσιμο στο <http://www.planning.org/research/foodaccess/pdf/foodaccessreport.pdf> [ημερομηνία πρόσβασης 27/11/2013].
- Bay Area Census, "San Francisco City and County", [webpage] διαθέσιμο στο <http://www.bayareacensus.ca.gov/counties/SanFranciscoCounty.htm> [ημερομηνία πρόσβασης 15/11/2013].
- Blay Palmer, Alison (2009), "The Canadian Pioneer: the Genesis of Urban Food Policy in Toronto", *International Planning Studies*, 14(4), pp. 401-416.
- City of San Francisco (2013), "San Francisco Healthy and Sustainable Food Policy" [webpage], διαθέσιμο στο <http://www.sfgov3.org/index.aspx?page=754> [ημερομηνία πρόσβασης: 27/12/2013].
- City of Toronto (2013α), "2011 Census Population and Dwelling Counts", [pdf] διαθέσιμο στο http://www1.toronto.ca/staticfiles/city_of_toronto/social_development_finance__adm

- inistration/files/pdf/2011-census-background.pdf [ημερομηνία πρόσβασης: 01/12/2013].
- City of Toronto (2013β), “Economic Indicators”, [pdf] διαθέσιμο στο <http://www.investtoronto.ca/InvestAssets/PDF/Reports/2013-november-economic-indicator.pdf> [ημερομηνία πρόσβασης: 01/12/2013].
- City of Toronto (2011), “History. Toronto Food Policy Council.”, [webpage] διαθέσιμο στο <http://www.toronto.ca/health/tfpc/accomplishments/htm> [ημερομηνία πρόσβασης 30/11/2013].
- City of Toronto (2007), “Release of the 2006 Census on Language, Immigration, Citizenship, Mobility/Migration”, [pdf] διαθέσιμο στο http://www1.toronto.ca/staticfiles/city_of_toronto/social_development_finance_27_administration/files/pdf/2006_lang_imm_citizenship_mobility_backgrounder.pdf [ημερομηνία πρόσβασης 01/12/2013].
- Fridman, Joel and Lindsey Lenters (2013), “Kitchen as food hub: adaptive food systems governance in the City of Toronto”, *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 18(5), pp. 543-556.
- Le Blanc, M.F. (2006), “Two Tales of Municipal Reorganization: Toronto’s and Montreal’s Diverging Paths. Toward Regional Governance and Social Sustainability”, *Canadian Journal of Political Science*, 39(3), pp. 571-590.
- Lee, J.E. (2011), “Urban Agriculture, Atlanta & the Regulatory Context”, [pdf] διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/1853/40925>, [ημερομηνία πρόσβασης: 01/12/2012], pp. 1-50.
- Lister, Nina-Marie (2007), “Placing Food: Toronto’s Eligible Landscape”, John Knechtel (Ed.), *FOOD. Alphabet City Series*, MIT Press, pp. 150-185.
- Mah, Catherine L. and Helen Thang (2013), “Cultivating Food Connections: The Toronto Food Strategy and Municipal Deliberation on Food”, *International Planning Studies*, 18(1), pp. 96-110.
- Morgan, Kevin (2009), “Feeding the City: The Challenge of Urban Food Planning”, *International Planning Studies*, 14(4), pp. 341-348.
- Morgan, K. and Sonnino, R. (2010), “The Urban Foodscape: World Cities and the new Food Equation”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3, pp. 209-224.
- Newsom, G. 2009. “Healthy and Sustainable Food for San Francisco, Executive Directive 09-03.” Office of the Mayor, City and County of San Francisco.
- Nord, M.; Coleman Jensen, A. and Singh, A. (2013), “Household Food Security in the United States in 2012”, *Economic Research Report*, 155, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, pp. 1-33.
- Pothukuchi, Kameshwari and Jerome L. Kaufman (1999), “Placing the Food System on the Urban Agenda: the Role of Municipal Institutions in Food Systems Planning”, *Agriculture and Human Values*, 16, pp. 213-224.
- Pothukuchi, Kameshwari (2009), “Community and Regional Food Planning: Building Institutional Support in the United States”, *International Planning Studies*, 14(4), pp. 349-367.
- Rayner, G; Barling, D. and Lang, T. (2008), “Sustainable Food Systems in Europe: Policies, Realities and Futures”, *Journal of Hunger and Environmental Nutrition*, 3(2-3), pp. 145-168.
- Roberts, W. (2001), *The Way to a City’s Heart is through it’s Stomach. Putting Food Security on the Urban Planning Menu*, Toronto: TFPC.
- San Francisco Department of Public Health (2009), “2008-2009 Annual Report”, [pdf] διαθέσιμο στα <http://www.sfdph.org/dph/files/reports/PolicyProcOfc/200809AnnLRpt/Chapt10Goal2.pdf>, <http://www.sfdph.org/dph/files/reports/PolicyProcOfc/2008-09AnnLRpt/Chapt12Goal4.pdf> [ημερομηνία πρόσβασης 27/11/2013]. San Francisco Food Alliance (2005), “San Francisco COLLABORATIVE FOOD SYSTEM ASSESSMENT”, [pdf] διαθέσιμο στο <http://www.sfgov3.org/Modules/ShowDocument.aspx?documentid=780> [ημερομηνία πρόσβασης 27/12/2013].

- SPUR (2012), “Public Harvest Expanding the Use of Public Land for Urban Agriculture in San Francisco” [pdf] διαθέσιμο στο http://www.spur.org/sites/default/files/publications_pdfs/SPUR_Public_Harvest.pdf [ημερομηνία πρόσβασης 27/11/2013].
- Short, Anne, Julie Guthman and Samuel Raskin (2007), “Food Desserts, Oases, or Mirages?: Small Markets and Community Food Security in the San Francisco Bay Area”, *Journal of Planning Education and Research*, 26, pp. 352-364.
- Skordili, Sophia (2013), “Economic Crisis as a Catalyst for Food Planning in Athens”, *International Planning Studies*, 18(1), pp. 129-141.
- Sonnino, Roberta (2009), “Feeding the City: Towards a New Research and Planning Agenda”, *International Planning Studies*, 14(4), pp. 425-435.
- Toronto Food Policy Council (2000), “Food Secure City. TFPC Submission to the Toronto Official Plan [pdf], διαθέσιμο στο http://www.toronto.ca/health/tfpc_secure.pdf [ημερομηνία πρόσβασης 01/12/2013].
- Toronto Food Policy Council (1999), “Feeding the City from the back 40: a Commercial Food Production Plan for the City of Toronto. A section of the TFPC’s Submission to the City of Toronto’s Official Plan” [pdf] διαθέσιμο στο http://www.toronto.ca/health/tfpc_feeding.pdf [ημερομηνία πρόσβασης: 01/12/2013].
- Toronto Public Health (2010), “Toward a Healthy and Sustainable Food System for Toronto”, [pdf] διαθέσιμο στο http://www.toronto.ca/health/food_connections_report.pdf [ημερομηνία πρόσβασης 01/12/2013].
- Wekerle, Gerda R. (2004), “Food Justice Movements: Policy, Planning and Networks”, *Journal of Planning Education and Research*, 23, pp. 378-386.
- Wiskerke, Johannes S.C. (2009), “On Places Lost and Places Regained: Reflections on the Alternative Food Geography and Sustainable Regional Development”, *International Planning Studies*, 14(4), pp. 369-387.

Ελληνόγλωσση

- Ανοιχτή Πόλη (2014), *4+1 Άξονες για την Αθήνα*, διαθέσιμο στο <http://anoihtipoli.gr/program> [ημερομηνία πρόσβασης 1/09/2014].
- Δήμος Αθηναίων (2014), *Απολογισμός Πεπραγμένων Δημοτικής Αρχής για τα έτη 2011, 2012, 2013*, [pdf] διαθέσιμο στο <http://195.167.36.40/apol.pdf> [ημερομηνία πρόσβασης 1/09/2014].

Διαδικτυακοί σύνδεσμοι

- Δήμος Αθηναίων, <https://www.cityofathens.gr/>
ΣυνΑθηνά, <http://www.synathina.gr/>